

Віталій ПЕРКУН

кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
відділ спеціальних галузей історичної науки
та електронних інформаційних ресурсів,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), orantus@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1363-4427>

Допоміжні історичні дисципліни: підсумки та перспективи студій*

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.05.190>

УДК: 930.2

Анотація. Метою статті є актуалізація таких питань, як генеза допоміжних історичних дисциплін в європейській науці XVIII ст., формування понятійного апарату, спроба акцентування уваги на потребі синхронного розвитку цього напрямку досліджень з європейськими традиціями у частині методології, понятійної номенклатури, інтердисциплінарності, стан допоміжних історичних дисциплін у системі викладання на історичних факультетах, траєкторії їх вивчення в українській історіографії. **Методологія** полягає в компаративістському підході щодо осмислення ролі та місця допоміжних історичних дисциплін із застосуванням результатів таких гуманітарних наук і напрямів, як культурна антропологія, історія ідей, соціологія та акцентування на інтердисциплінарному підході при вирішенні дослідницьких завдань. **Наукова новизна.** Здійснюється синтетичний огляд розвитку допоміжних історичних дисциплін в Україні з аналізом їх актуального стану та проєкцією на європейський досвід. **Висновки.** Наведений матеріал актуалізує кроки й завдання, які слід реалізувати задля виведення допоміжних історичних дисциплін на якісно новий рівень. Насамперед ідеться про системні зміни в підготовці фахівців. Пріоритетом має бути вивчення класичних та європейських мов, палеографії, дипломатики, що дасть змогу розуміти письмовий документ, дешифрувати культурні коди різних історичних періодів. Наступним кроком має стати сприйняття різних методологічних пропозицій в осмисленні того, чим є історична наука, який ефект має нести наукове дослідження, вихід із замкненого кола позитивізму. Україні важливо стежити за актуальною закордонною фаховою літературою, підтримувати контакти із зарубіжними колегами, розуміти тенденції розвитку сучасної науки. Усе це дозволить системно змінити українську історичну науку та її фундамент, яким є допоміжні історичні дисципліни.

Ключові слова: допоміжні історичні дисципліни, методологія, інтердисциплінарність, наукові інституції, наукові семінари, міжнародна співпраця.

Упродовж останніх тридцяти років ми мало говорили про допоміжні історичні дисципліни. Дуже мало. У 1990-х рр. певним майданчиком були щорічні геральдичні конференції, які відбувались у Львові (організатори Українське геральдичне

---

* Автор висловлює щирі вдячність завідувачці кафедри допоміжних наук й архівістики Університету Градець-Кралове (Чехія) докторці Мартіні Болон-Котарі та деканці філософського факультету професорці Павлині Спрінгеровій за запрошення провести у зимовому семестрі 2017–2018 акад. р. семінари з історії печаток у середньовічній та ранньомодерній культурі. Та подія стала поштовхом до написання цієї статті.

товариство, Львівське відділення академічного Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського). Однак такі заходи передбачали інший порядок денний, і питання, які могли стосуватися суто допоміжних історичних дисциплін, були фактично виведені поза коло глибших дискусій. Більше публікувалося книжок, статей, наукових збірників. Різної якості, різних підходів, різного розуміння того, що таке допоміжні історичні дисципліни. Однак переважну більшість публікацій усе ж таки об'єднувала одна спільна риса: складається враження, що ми в недобудованій конструкції почали встановлювати вікна і двері, заносити меблі. Тобто ми після тривалого затишшя (1970–1980-ті рр.) на тлі й так не надто дієвих традицій у цій ділянці знань¹, не обговоривши понятійний апарат, місію, роль, значення, методологію, завдання допоміжних історичних дисциплін уже на порозі XXI ст. заговорили проблему, не аналізуючи її, не осмислюючи. В європейських історіографічних школах, де, власне, і сформувалися допоміжні історичні дисципліни як напрям студій, так і саме поняття, кожне нове покоління входить у теоретичний дискурс із попереднім та ставить нові питання або ж актуалізує минулі в новому науковому контексті.

Ефектом такої української ситуації є певні колізії, котрі пояснити раціонально не так просто. Приміром, побутування потрійної понятійної наукової номенклатури: спеціальні історичні дисципліни, допоміжні історичні дисципліни, спеціальні галузі історичної науки (докл. див. нижче). Час від часу в тематичних збірниках з'являються статті іншого профілю. Позитивний вплив на таку ситуацію справило б регулярне проведення в попередні десятиліття спеціалізованих семінарів, які могли започаткувати (а почасти й відродити) ґрунтовні дискусії (саме дискусії, а не тільки «взаємозалік» реплік; системні, тривалі обміни думками щодо фундаментальних питань методології, змісту, форм української історичної науки й допоміжних історичних дисциплін зокрема), означити коло дисциплін, тем і проблем².

Готувати цей матеріал було водночас і легко, і складно. Легко тому, що фактично національна історіографія має обмаль теоретичних рефлексій із зазначеної проблематики. А складність полягала в тому, що кількість «непроговорених», ігнорованих дослідниками питань могла зумовити вихід за рамки як статті, так і її предмету.

«Спеціальні історичні дисципліни розглядають як целіни у фундаменті історичної науки. У цій метафорі немає образного перебільшення. І висока майстерність, і звичайне ремесло історика починаються – чи повинні починатися – від намагання оволодіння підвалинами науки, які змуровані з окремих, часом дуже специфічних елементів-целінів»³. Ця цитата авторства Я.Дашкевича та О.Купчинського, як на мене, представляє один із найцікавіших, комплексних текстів в українській історіографії з відтинку допоміжних історичних дисциплін від 1991 р. Найцікавіший у сенсі осмислення проблеми, її зрізу (не так багато істориків у своєму науковому інструментарії трактують допоміжні історичні дисципліни як фундамент власних досліджень) та окреслення (хоч зовсім поверхового) дослідницьких перспектив. Тому, намагаючись простувати за означеними відомими авторами дороговказами, спробуємо проаналізувати накреслені постулати й водночас здійснити діалог із ними.

¹ Упродовж 1960-х рр. в УРСР допоміжні історичні дисципліни розвивалися доволі динамічно.

² У радянській українській історіографії традиція наукових дискусій не вважалася надто потрібною (див.: Шевиченко Ф.П. Питання спеціальних історичних дисциплін у світлі лєнінського вчення // Український історичний журнал. – 1970. – №4. – С.38).

³ Від редакторів тому (Дашкевич Ярослав, Купчинський Олег) // Записки НТШ. – Т.СХХХІ: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Л., 1996. – С.7.

Допоміжні / спеціальні історичні дисципліни / науки та їх генеалогія

Родовід поняття «допоміжні історичні дисципліни», або, у версії дослівного перекладу з багатьох європейських мов – «допоміжні історичні науки», сягає принаймні XVIII ст., часу, примітного формуванням наукової понятійної номенклатури згаданого напряму історичних студій; століття, яке не вповні оцінене як доба «історичної науки», на протривагу наступному, XIX, котре саме так досить часто в історіографії й окреслюється.

Відомо, що створення комплексу допоміжних історичних дисциплін відбулося в німецьких університетах⁴. Навряд чи це було випадковістю. На той час це були солідні осередки наукових студій, де практикувалися системні дискусії та дослідження. На відміну від решти європейських університетів, котрі від початку XVII ст. поступово втрачали свою автономію⁵, їх місце в інноваційності, зокрема у Франції та Англії, почали займати наукові товариства й академії.

Яскравим прикладом динамічної німецької вищої школи може бути Єнський університет, де у XVII ст. функціонувало Товариство студентів та професорів (*Societatis Quarentium*), які кожного тижня дискутували на тему прочитаних нових і раніше виданих книг⁶. Безсумнівно, загальна висока культура закладів, зорієнтована на формування нових дослідницьких завдань, на пізнання світу та постійне його перевідкриття, стали основними причинами домінування німецьких університетів у розвитку науки на Європейському континенті⁷. І все це незважаючи на важкі наслідки для Німеччини Тридцятилітньої війни, зокрема набагато складніший економічний, культурний мікроклімат, аніж, приміром, в Англії, Франції, які мали значно більше фінансових, інтелектуальних ресурсів⁸. Німецький університет у період Просвітництва став основою формування світу ідей та ідеалів середнього стану, котрий творив свій порядок денний у реаліях домінування палацової культури, що за взірць мала сусідню французьку⁹. У Німеччині XVIII ст. середньостановий прошарок інтелігенції, який набрав силу, здобувши освіту у спеціалізованих за науковими галузями університетах, утілював самого себе, свою специфічну культуру в мистецтвах і науці¹⁰. Німецький соціолог Н.Еліас (1897–1990 рр.) при цьому пояснював, що йдеться про німецькі системи мислення, які зводяться до чистого дослідження, і тому природно, що вони реалізовувались в університетських стінах¹¹. Він уважав, що тогочасна німецька буржуазна інтелігенція була суголосна з ідеями Еразма з Роттердама, який наголошував: уся ваша (тобто знаті – *В.П.*) звірина на гербах варта менше, ніж турбота про «artes

⁴ *Львів-Свидницький М.* Готтфрід Уліх і його студії з допоміжних історичних наук у Львівському університеті (1784–1794) // *Записки НТШ.* – Т.СCLXVIII: Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Л., 2015. – С.443.

⁵ *Delumeau J.* Cywilizacja Odrodzenia. – Warszawa, 1987. – S.321–325; *Chaunu P.* Cywilizacja oświecenia. – Warszawa, 1989. – S.159–160, 182.

⁶ *Antognazza M.* Leibniz: Intelektualna biografia. – Kraków, 2018. – S.96.

⁷ Про певний рівень академічної свободи в той час можемо говорити й у контексті Нідерландів, надто якщо йдеться про Лейденський університет. Саме тут німецький історик і географ Георг Горн (1620–1670 рр.) одним із перших виокремив в історії людства три етапи: античність, середньовіччя, нову добу (див.: *Ле Гофф Ж.* Середньовічна уява: Есеї. – Л., 2007. – С.25). Про те, яку роль відігравали та який статус мали університети в німецьких землях, свідчать біографії знаних професорів (див.: *Гульга А.* Шеллинг. – Москва, 1982; *Его же.* Кант. – Москва, 1977; *Герстнер Г.* Братія Гримм. – Москва, 1980).

⁸ *Еліас Н.* Процес цивілізації: Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. – К., 2003. – С.59–60.

⁹ Там само. – С.70–71.

¹⁰ Там само. – С.81.

¹¹ Там само. – С.86.

liberales», надбання в мистецтві та науці¹². Це все відрізняє розвиток німецької історичної науки від, приміром, французької, де вивчення допоміжних історичних дисциплін проходило в монастирських бібліотеках ордену бенедиктинців та конгрегації св. Мавра¹³ (саме мавристу Жану Мабільйону належить авторство «De re diplomatica libri sex» (1681 р.), яка вважається однією з перших праць, що давали комплексне уявлення про джерелознавчі дисципліни й наукову критику історичного джерела¹⁴).

Тиск життєствердної енергії німецького середнього класу конвертувався у формування запиту щодо нових дослідницьких завдань, наукових результатів. У 1711 р. у Віттенбергу вийшла друком книжка історика та педагога Беньяміна Гедеріха (1675–1748 рр.) «Інструкція щодо відомих історичних наук, а саме географії, хронології, генеалогії, геральдики, універсальної історії, нотатки з актів, римського антикваріату й міфології...»¹⁵, котра вважається важливою у формуванні канону, який пізніше назвуть допоміжними історичними науками. Німецькою мовою цей канон було означено згодом як «Historischen Hilfswissenschaften». Однак у лекційних курсах латиною він окреслювався як «elementa et adiumenta historica» (Тюбінген, 1734 р.), «subsidia historica» (Марбург, 1785 р.). У 1741 р. у Реренсбургу побачив світ підручник бенедиктинця Ансельма Дезінга «Auxilia historica»¹⁶.

Проте сформувати, упорядкувати та цілісно осмислити досягнення попередніх поколінь істориків і впровадити в університетський курс поняття «Historische Hilfswissenschaften» удалося іншому дослідникові. Професор Геттінгенського університету Йоганн Крістоф Гаттерер (1727–1799 рр.) у 1761 р. видав працю, в якій і використав цей термін¹⁷. У 1765 р. він надрукує латиномовну «Elementa artis diplomaticae universalis», а впродовж наступних років опублікує класичні студії з геральдики (1774 р.), хронології (1777 р.), генеалогії (1788 р.), дипломатики (1798 р.). Проте саме праця 1765 р., де було представлено цілий комплекс джерелознавчих дисциплін, які мали слугувати розумінню джерел і часово-просторових контекстів, фактично стане європейським підручником.

Історики культури розглядають допоміжні історичні науки у XVIII ст. як субститути, що справили вплив на становлення моделей епохи Просвітництва¹⁸. Саме їх учені осмислювали як інструменти, котрі допомагають прискорити усвідомлення істотних змін, що відбувалися у середині XVIII ст., зіткнення між світом краси та світом думки, що містив у собі суперечності, які не сприймалися як суперечності, як-от розум, природа, стародавність¹⁹. На порозі XIX ст. європейська історична наука набувала глибших спеціалізацій, які спричинилися до спроб розподілу на допоміжні («Hilfdoktrinen») та головні («Hauptwissenschaften») науки²⁰.

¹² Там само. – С.113–114.

¹³ Вірогідно, це також могло вплинути на статус Німеччини як країни, у котрій, на думку чеського філософа Я.Паточки, наприкінці XVIII – на початку XIX ст., після революційних потрясінь Французької революції, в одній із перших відбулися системні зміни європейського виміру (див.: Яковенко Н. Вступ до історії. – К., 2007. – С.117).

¹⁴ Ziemann E. Mauryні // Encyklopedia katolicka. – Т.12. – Lublin, 2008. – К.254–258.

¹⁵ Hederich B. Anleitung Zu den furnehmsten Historischen Wissenschaften, benanntlich der Geographie, Chronologie, Genealogie, und Heraldica, der Historia Universali, Notitia Auctorum, den Romischen Antiquitäten, und der Mythologie... – Wittenberg, 1711. Цит. за: Jasiński T. Nauki pomocnicze historii czy źródłoznawstwo – terminologia czy metody badawcze // Od genealogii do historii społecznej. – Warszawa, 2011. – S.176.

¹⁶ Jasiński T. Nauki pomocnicze historii czy źródłoznawstwo – terminologia czy metody badawcze. – S.176.

¹⁷ Див.: Koch W. Die Historischen Hilfswissenschaften als Basis historischer Forschung in der Entwicklung der Geschichtswissenschaft // Geschichte „in die Hand genommen“. – München, 2005. – S.16.

¹⁸ Див., напр.: Chaunu P. Cywilizacja wieku Oświecenia. – Warszawa, 1989. – S.302.

¹⁹ Ibid. – S.383.

²⁰ Fabri J.E. Encyklopadie der historischen Hauptwissenschaften und deren Hilfdoktrinen Archaologie, Alterumskunde Chronologi, Diplomatik, Epigraphik, Genealogie, Heraldik, Hieroglyphik, Mythologie, Numismatik, Sphragistik, Toponymie, Politische Arithmetik. – Erlangen, 1808.

Цю номенклатуру запозичили інші наукові школи й дослідники. Так, у польській історіографії поняття «допоміжні історичні науки» вперше використав Валенти Скороход-Маєвський (1764–1835 рр.) – у 1814 р., виголошуючи доповідь із дипломатики²¹. Однак незабаром, 1822 р., Йоахім Лелевель (1786–1861 рр.) використав альтернативне окреслення: науки, які дають можливість пізнавати історичні джерела («*nauki, dające poznawać źródła historyczne*»)²².

Допоміжні історичні дисципліни почали «робити кар'єру» в інших європейських школах. Так, 1784 р. було засновано спеціальні осередки у Празькому та Львівському²³ університетах. У першому це була кафедра дипломатики, нумізматики, геральдики та стародавнього світу («*Diplomatik, Numismatik, Heraldik und Altertumskunde*»). Саме збірне поняття звучало як «допоміжні історичні предмети», а від 1824 р. – «допоміжні історичні науки»²⁴. Натомість у Львові існувала кафедра допоміжних історичних дисциплін²⁵, а її першим професором був Готтфрід Уліх (1743–1794 рр.), автор низки посібників, деякі з яких видав латинською мовою.

У XIX ст. розвиток допоміжних історичних наук розвивався інтенсивно насамперед у науково-дослідних інституціях, які мали на меті підготувати фахівців для прочитання й верифікування документів, котрі, з одного боку, потрапили в розпорядження державних інституцій в результаті секуляризації церковного майна (зокрема після Французької революції 1789 р.) та в рамках створення загальнонаціональних архівів, а з іншого – за ініціативою самих церковних інституцій, прикладом чого став Ватикан, де 1884 р. задля наукового опрацювання своїх архівів було засновано Ватиканську школу палеографії, дипломатики й архівістики (*La Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica*). Аналогічною інституцією у Франції була Національна школа хартиї (*École national des chartes*, 1821 р.), в Австрії – Інститут австрійських історичних студій (*Institut für Österreichische Geschichtsforschung*, 1854 р.). Фактично в XIX ст. завершилась інституціоналізація допоміжних історичних наук, виникнення яких стало результатом трьох складових: критичної екзегези текстів, критичної філософії епохи Просвітництва, суплементів до *bella diplomatica*, тобто критичного аналізу значимості юридичних доказів²⁶. Метою таких джерельних операцій мало бути «розрізнення правди та фальші» («*discrimena veri ac falsi*»). Мистецтво критики формулювало нові запитання в рамках критики джерела: хто, що, де, які допоміжні засоби, чому, як, коли («*quis, quod, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*»)²⁷.

Допоміжні історичні науки / дисципліни активно продовжували життя на початку XX ст. У 1924 р. в радянській Росії вийшов друком підручник А.Большакова. У цей самий час аналізувалися досягнення в даній царині польської історіографії, де осередками вивчення допоміжних історичних дисциплін стали Ягеллонський, Варшавський, Познанський, а також Львівський університети²⁸.

²¹ *Jasiński T.* Nauki pomocnicze historii czy źródłoznawstwo – terminologia czy metody badawcze. – S.175.

²² *Szymański J.* Sto lat przemian metodologicznych nauk pomocniczych historii w Polsce // Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce: Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 r.: Profesorowi Zbigniewowi Pierzanowskiemu przypisane / Pod red. M.Rakosza. – Kraków, 1995. – S.37.

²³ Про кафедру, її керівника Г.Уліха, його науковий доробок див.: *Львів-Свидницький М.* Готтфрід Уліх і його студії з допоміжних історичних наук у Львівському університеті (1784–1794). – С.443–456.

²⁴ *Hlaváček I.* Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích (Se zvláštním zřetelem ke stolici oboru na filozofické fakultě Univerzity Karlovy) // 200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. – Praha, 1988. – S.29.

²⁵ Назва умовна, адже вона залежала від спеціалізації призначеного професора. М.Львів-Свидницький нарахував шість варіантів: дипломатики й нумізматики; нумізматики та дипломатики; дипломатики, геральдики й нумізматики; дипломатики, нумізматики та геральдики; геральдики й нумізматики; дипломатики, геральдики та хронології (див.: *Львів-Свидницький М.* Готтфрід Уліх і його студії з допоміжних історичних наук у Львівському університеті (1784–1794). – С.445–446).

²⁶ *Kürbis B.* Nauki pomocnicze historii w wykładzie uniwersyteckim // Cztery eseje o źródłoznawstwie / Wstęp i dobór tekstów R.Witkowski. – Poznań, 2007. – S.90; *Szymański J.* Nauki pomocnicze historii. – Warszawa, 2001. – S.18.

²⁷ *Kürbis B.* Nauki pomocnicze historii w wykładzie uniwersyteckim. – S.94.

²⁸ Див. докл.: *Zand A.* O potrzebie specjalnej metodologii dla historii nowożytnej i nowych nauk pomocniczych // Kwartalnik Historyczny. – T.43. – Warszawa, 1929. – S.193–209; *Semkowicz W.* Potrzeby w zakresie nauk pomocniczych historii // Nauka Polska. – T.1. – 1918. – S.287–312.

Під час Другої світової війни український історик, прем'єр-міністр УНР в екзилі В.Прокопович підготував кілька сфрагістичних досліджень. У 1942 р. він помер у Франції, а його праці побачили світ у першій половині 1950-х рр. стараннями А.Яковлева²⁹. Тривалий час ці розвідки, хоч і, швидше за все, невідомі в УРСР, були єдиними оприлюдненими, котрі показали, як сфрагістичний матеріал допомагає досліджувати ряд наукових проблем історичного змісту. Суттєвою особливістю цих праць було те, що автор готував їх на широкій базі європейської історіографії.

У 1948 р. опубліковано два томи «Нарису допоміжних історичних дисциплін» польського історика А.Гейштора (1916–1999 рр.). Упродовж 1937–1939 рр. він студював у паризькій Школі хартій, що, безсумнівно, дуже прислужилося при підготовці праці.

Питання допоміжних історичних дисциплін перебували у фокусі уваги на X міжнародному конгресі історичних наук у Римі (1955 р.), де працювала спеціальна секція³⁰. Після цього на наступних форумах вони вже не мали такої уваги.

Допоміжні чи спеціальні?

Як згадувалося вище, в українській історіографії побутують три окреслення: допоміжні, спеціальні історичні дисципліни та спеціальні галузі історичної науки. У систематичних каталогах наукових бібліотек можна побачити розділ «допоміжні історичні дисципліни». Спеціальність, згідно з вимогами ВАК, означена як «історіографія, джерелознавство і спеціальні історичні дисципліни». Від 1994 р. існує збірник «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики», який видавав однойменний відділ Інституту історії України НАНУ, що нині трансформувався у сектор генеалогічних та геральдичних досліджень.

Постає питання: як так сталося, що на означення одного блоку дисциплін фактично рівноцінно існують три поняття? Я.Дашкевич та О.Купчинський у згаданій вище статті закликали до європейських стандартів при проведенні студювань на академічному рівні. Запровадження зрозумілості щодо номенклатури наукових понять якраз має стати одним із таких стандартів. В.Прокопович у своїх сфрагістичних розвідках використовував терміни «помічні», «допоміжні» науки³¹. А.Яковлів, готуючи його праці до друку, у вступній частині послуговувався визначенням «підрядні» науки³². Правдоподібно, що вже з кінця 1950-х рр. в українській науковій номенклатурі функціонували два поняття: «допоміжні історичні дисципліни» та «спеціальні історичні дисципліни». Зрідка «допоміжні історичні науки».

Ф.Шевченко у 1959 р. писав: «В ході розвитку історичної науки виник ряд “допоміжних” історичних дисциплін. Назву “допоміжні” беремо в лапки, бо вона досить-таки умовна, а значення цих дисциплін велике. Від їх розробки в значній мірі залежить якість наукової продукції, краще пізнання фактів, розуміння першоджерел». А далі послуговувався поняттям «спеціальна історична дисципліна»³³. Він звернув увагу на іншу частину цієї понятійної номенклатури, а саме на «науки» / «дисципліни»: «Часто “допоміжні” дисципліни називають історичними науками.

²⁹ Прокопович В. «Печать малороссийская» // Записки НТШ. – Т.СЛХІІІ: Праці історико-філософської секції. – Париж; Нью-Йорк, 1954. – С.21–45; Його ж. Сфрагістичні етюди // Там само. – С.49–106; Яковлів А. В.П.Прокопович (1881–1942) // Там само. – С.5–17.

³⁰ Comitato Internazionale di Scienze Storiche: X Congresso Internazionale di Scienze Storiche – Roma 4–11 settembre 1955: Relazioni I: Metodologia – Problemi generali – Scienze ausiliarie della storia. – Roma, 1955. – P.341–447.

³¹ Прокопович В. Сфрагістичні етюди. – С.55, 57.

³² Яковлів А. В.П.Прокопович (1881–1942). – С.15.

³³ Шевченко Ф. Допоміжні історичні дисципліни: Про створення «Вступу до історичної науки» // «Істину встановлює суд історії»: Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. – Т.1: Джерела. – К., 2004. – С.655.

Від цього слід відмовитися, бо історична наука як така – єдина, і може ділитися на ряд галузей і предметів-дисциплін. Самі по собі можливості історичних дисциплін обмежені, але в поєднанні з іншими історичними даними вони дають дуже цінні результати»³⁴. У 1970 р. Ф.Шевченко послуговувався поняттями «допоміжні історичні дисципліни», «спеціальні історичні дисципліни», «спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни»³⁵. Якою номенклатурою користувались інші історики?

Цікавим, у зв'язку з цим, видається листування Я.Дашкевича та І.Бутича, котрі в 1960-х рр. задавали тональність у дослідженнях. Результат аналізу показав реальний стан справ із понятійним апаратом: він не був упорядкованим. Поняття «допоміжні» та «спеціальні» використовувалися, здається, як синоніми, цьому не надавалося особливого значення. Так, у листах І.Бутича від 19 січня 1962 р., Я.Дашкевича від 6 березня 1962 р., І.Бутича від 18 березня 1962 р., Я.Дашкевича від 14 липня 1962 р. – фіксуємо «допоміжні», І.Бутича від 21 серпня 1962 р., Я.Дашкевича від 8 січня 1964 р., І.Бутича від 4 лютого 1964 р., Я.Дашкевича від 27 травня 1964 р. – «спеціальні», І.Бутича від 6 серпня 1964 р., Я.Дашкевича від 31 серпня 1965 р. – «допоміжні», Я.Дашкевича від 14 жовтня 1966 р. – «спеціальні» та «допоміжні», Я.Дашкевича від 22 квітня 1969, 30 червня 1970, 29 жовтня 1970 рр. – «спеціальні»³⁶.

І.Крип'якевич послуговувався поняттям «допоміжні історичні дисципліни» (1961 р.)³⁷, Я.Кісь використовував як «допоміжні» (1963 р.)³⁸, так і «спеціальні історичні дисципліни» (1965 р.). Подібно чинила Л.Проценко (1964 р.): «спеціальні історичні дисципліни» та «допоміжні історичні науки»³⁹. Поняття «допоміжні історичні науки» використано в посібнику 1963 р.⁴⁰ Результати семінару з допоміжних історичних дисциплін, який організував у Центральному державному історичному архіві у Львові І.Крип'якевич, виходили друком під назвою «Матеріали конференцій з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін» (1960-ті рр.).

Які аргументи українські радянські історики застосовували в поясненнях щодо вибору тієї чи іншої номенклатури? Так, Я.Кісь 1965 р. писав, що у зв'язку з розширенням кола історичних джерел зросла й кількість наук, котрі допомагають їх досліджувати, отже має сенс і нова назва, яка входить на сторінки історичної літератури: спеціальні історичні замість допоміжних історичних дисциплін⁴¹. Однак він сам не був послідовним у дотриманні такої логіки (а можливо й не надавав особливого значення понятійній номенклатурі). У листі до проф. М.Кравця наприкінці 1975 р. писав: «Дещо більше займаюся допоміжними історичними дисциплінами – метрологією та хронологією»⁴².

М.Котляр у 1974 р. опублікував спеціальну статтю. Здається, вона чи не єдина, де пропонувалася ширша оптика розуміння допоміжних історичних дисциплін, здійснювалася спроба порушити питання термінології, методології, завдань допоміжних історичних дисциплін.

³⁴ Там само. – С.656.

³⁵ Шевченко Ф. Питання спеціальних історичних дисциплін у світлі лєнінського вчення // Український історичний журнал. – 1970. – №4. – С.31–40.

³⁶ Див.: Листування Ярослава Дашкевича та Івана Бутича (1960–1986) / Упор. А.Фелонюк. – Л., 2012.

³⁷ Крип'якевич І. Допоміжні дисципліни історії в науковій роботі архівів // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – Вип.5. – К., 1961. – С.7–10.

³⁸ Кісь Я. До історії розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті // Там само. – Вип.4. – К., 1963. – С.37–40.

³⁹ Проценко Л. Актіві книги як джерело до вивчення спеціальних історичних дисциплін // Історичні джерела та їх використання. – Вип.1. – К., 1964. – С.56.

⁴⁰ Введенський А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. – К., 1963. – С.105.

⁴¹ Кісь Я. Значення допоміжних (спеціальних) історичних дисциплін у підготовці наукових працівників // Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін, матеріали. – Друга секція: Спеціальні історичні дисципліни. – К., 1965. – С.195.

⁴² Державний архів Вінницької обл. – Ф.Р-5265. – Оп.9. – Спр.38. – Арк.11.

«Варто зупинитись на термінологічних суперечках і дискусіях [...], які спричинюються неоднаковим розумінням завдань і методики цих дисциплін, тому важливо чітко визначити сфери їх застосування та місце в системі історичних наук взагалі. Термін “допоміжний” не слід розуміти вузько [...] саме одностороннє тлумачення поняття “допоміжний” пояснює протести багатьох фахівців проти його застосування для визначення ролі цих дисциплін [...] деякі дослідники вважають, ніби фактор допоміжності тієї чи іншої дисципліни применшує її значення. З нашого погляду кожна з названих вище дисциплін має як спеціальні, так і допоміжні завдання й методи. І саме фактор допоміжності визначає, головним чином, роль і місце кожної з них в історичній науці. Тому доцільно називати їх допоміжними»⁴³.

Це питання принципове, оскільки воно допомагає уніфікувати наукову термінологію у відповідності до стандартизованого використання цього поняття в європейській історичній науці. У Чехії («pomocné vědy historické»), Польщі («nauki pomocnicze historii»), Болгарії («помощни исторически дисциплини»), Німеччині, Швейцарії, Австрії («Historische Hilfwissenschaftliche»), Франції («science auxiliaire de l'histoire»), Великобританії та в англомовній науковій літературі («auxiliary sciences of history»), Росії («вспомогательные исторические дисциплины; водночас паралельно побутує «специальные исторические дисциплины») функціонує відповідник українського «допоміжні історичні дисципліни».

В європейській літературі не раз порушувалося питання про те, що формально «допоміжний» характер дисциплін уже неактуальний. Однак попри різні пропозиції надалі поняття «допоміжні історичні науки»⁴⁴ зберігало своє місце. І на те є причини, про які йтиметься нижче.

Принаймні вже на початку XIX ст. фіксувалися спроби подати альтернативну назву цій групі дисциплін. Як згадувалося вище, польський історик Й.Лелевель ужив визначення «науки, які дають можливість пізнавати історичні джерела» (« nauki, dające poznać źródła historyczne»). Однак усе ж таки в Польщі закріпився термін «nauki pomocnicze historii».

У 1939 р. німецький історик К.Бранді запропонував замість «допоміжних наук» – «основні» («Grundwissenschaften») ⁴⁵. За чверть століття, 1966 р., у Парижі на міжнародній палеографічній нараді директор французького Інституту досліджень з історії текстів проф. Гленіссон вніс пропозицію називати ці дисципліни «основними, фундаментальними»⁴⁶. До цього питання поверталися німецькі дослідники також у 1970-х рр.⁴⁷

Останнім часом німецька історична наука знову намагається повернутися до поняття «Grundwissenschaften». У лютому 2018 р. в Мюнхенському університеті Людвіга – Максиміліана відбулася дводенна конференція «Стан і перспективи історичних фундаментальних наук у Німеччині» («Stand und Perspektiven der Historischen Grundwissenschaften in Deutschland»). У 2007 р. В.Кох у монографії на тему палеографії середньовіччя та ранньомодерного часу використав щодо сфрагістики та нумізматики поняття «спеціальні науки» («Specialwissenschaften») ⁴⁸. Однак значного поширення воно не набуло.

⁴³ *Котляр М.* Допоміжні історичні дисципліни на сучасному етапі розвитку історичної науки // Український історичний журнал. – 1974. – №2. – С.82–84.

⁴⁴ Термін «допоміжні науки» побутував від XVIII ст. Однак ішлося саме про дисципліни, а не про якісь окремі науки (див.: *Łosowski J.* Archiwistyka jako dyscyplina pomocnicza historii // *Nauki pomocnicze historii: Teoria, metody badan, dydaktyka* / Pod red. A.Jaworskiej, R.Jopa. – Warszawa, 2013. – S.22–23).

⁴⁵ Див.: *Jasiński T.* Nauki pomocnicze historii czy źródłoznawstwo – terminologia czy metody badawcze. – S.177.

⁴⁶ *Котляр М.* Допоміжні історичні дисципліни на сучасному етапі розвитку історичної науки. – С.82.

⁴⁷ *Kölzer T.* Die Historischen Hilfwissenschaften – gestern und heute // *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde.* – Band 54. – Wien; Weimar; Köln, 2008. – S.207.

⁴⁸ *Koch W.* Inschriftenpalaographie des abendländischen Mittelalters und der fruheren Neuzeit: Früh- und Hochmittelalter. – Wien; München, 2007. – S.24.

9 березня 2018 р. у залі ім. Й.Лелевеля Інституту історії ПАН у Варшаві відбулася конференція «Джерела – джерелознавство – допоміжні історичні науки» («Źródła – źródłoznawstwo – nauki pomocnicze historii»). Під час дискусій лунали пропозиції замінити, як стверджувалося, розмите поняття «допоміжні історичні науки» на «джерелознавство».

Підсумувати короткий огляд питання можна цитатою автора підручника з допоміжних історичних наук швейцарського історика К.Рора, котрий наголосив на його важливості:

«1939 р. Карл Бранді запропонував поняття “основні науки”, чим підкреслив самодостатнє значення цих піддисциплін [...] поняття “основні науки” підкреслює насамперед, що ці субдисципліни слід також використовувати для базових досліджень [...]. Термін “допоміжні науки”, однак, наголошує насамперед допоміжну функцію цих предметів [...] вони є субдисциплінами з традиції історичної науки [...] і мають бути використані як база для коректного розкриття форм джерел [...] але власне допоміжна наука не у змозі це зробити самостійно, а лише у зв'язі з іншими суміжними предметами, приміром, як історія мистецтва може бути допоміжною для історії та навпаки. Інтердисциплінарність може тільки тоді функціонувати, коли жодна з дисциплін не відіграє ключової ролі та не претендує на значення “королівської дисципліни”. Саме з цих міркувань, зокрема, надається перевага терміну “допоміжні науки”»⁴⁹.

Здається, аргументація влучна та зрозуміла. У подібному ключі, але щодо соціології, висловився німецький соціолог В.Лепеніз (1941 р. нар.). На думку вченого, вона має майбутнє, у тому числі як наукова та університетська дисципліна, саме завдяки своєму статусу допоміжної відносно інших наук («Уважаю соціологію суто додатковою, допоміжною дисципліною, що мала б сприяти саморефлексії, а отже й самокритиці окремих фахових груп»)⁵⁰.

Останнім часом в українській історіографії М.Ільків-Свидницький запропонував визначення «спеціальні історичні науки». Нині не так часто використовується термін «допоміжні історичні дисципліни». Слово «допоміжні» міститься в назві Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін НТШ. Його також іноді можна зустріти в публікаціях⁵¹. З огляду на наведені вище аргументи варто повернутися до цього поняття. А поки що маємо кілька рівноправних форм понятійної номенклатури. Водночас у систематичних каталогах наукових бібліотек України незмінним залишається розділ «Допоміжні історичні дисципліни».

Наукова література

Ідеться про наукові бібліотечні зібрання, в яких було б представлено якомога ширший спектр літератури з відтинку допоміжних історичних дисциплін, а також про комплектування бібліотек або ж про використання можливостей міжбібліотечного абоненту. Солідне книжкове зібрання має Музей Шереметьєвих. Упродовж

⁴⁹ *Robr Ch.* Historische Hilfswissenschaften: Eine Einführung. – Wien; Köln; Weimar, 2015. – S.12.

⁵⁰ *Лепеніз В.* Ідея німецького університету – погляд ззовні // *Ідея університету: Антологія* / Відп. ред. М.Зубрицька. – Л., 2002. – С.232.

⁵¹ Так, проф. М.Кравець, учень І.Крип'якевича, згадував про спілкування його та Ф.Шевченка: «[Ф.Шевченко й І.Крип'якевич у Львові] обговорювали [...] потребу вивчати допоміжні історичні дисципліни» (див.: *Кравченко М. [Кравець М.] На радість ворогові // Його ж. Зібрання творів у 13 т. – Т.8. – Вінниця, 2005. – С.533).*

останніх кількох років тут системно впорядковується наукова література – як вітчизняна, так і закордонна.

Щодо наукових обласних, національних, а також бібліотек інститутів НАН України, то вони мають настільки суттєві прогалини, що не можуть бути задовільними для дослідника з допоміжних історичних дисциплін. У зв'язку з цим виникають ряд проблем. Одна з яких – недостатнє знання істориками наукової зарубіжної літератури. Не випадає говорити про належний рівень студій, коли українські книгозбірні не мають комплектів основних часописів зі спеціальності, у тому числі «Bibliothèque de l'École des chartes», «Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde», «Mitteilungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung». Ефективна перспектива розвитку допоміжних історичних дисциплін має бути пов'язана із засвоєнням надбань наукових центрів, які представлені в названих часописах.

Важливо також поповнювати бібліотечні зібрання монографічними студіями закордонних авторів. Позитивним моментом стало започаткування в Національній бібліотеці України ім. В.Вернадського проекту «Австрійська бібліотека», яка співпрацює з дослідниками на предмет замовлення й закупівлі австрійської наукової літератури. Німецько-австрійське видавництво «Böhlau» (Ваймар, Кельн, Відень) спеціалізується на працях із допоміжних історичних дисциплін, тож варто вжити зусиль, аби його продукцію було представлено й у головній бібліотеці України.

Залишається серйозною проблемою неналежний рівень знання іноземних мов, що обмежує як користування закордонною науковою літературою, так і налагодження персональних та інституційних контактів із зарубіжними істориками.

Підготовка фахівців

Ж. Ле Гофф, пишучи про вивчення образно-уявного, зауважував, що історикам задля дослідження такої проблеми бракує компетентності, оскільки на історичних факультетах не вчать опрацьовувати та осмислювати відповідні джерела:

«Скандальна спеціалізація університетів – у Франції, а також у більшості інших країн – не лише стоїть на заваді тому, щоб покласти основи проблемної міждисциплінарної науки, й робить майже неминучими невдачі [...]. За такої спеціалізації нелегкі для подолання перепони ізолюють галузі історії, перешкоджаючи серйозним синхронним дослідженням. Середньовіччя, створене нашою університетською наукою, – це середньовіччя без літератури, без мистецтва, без філософії, без теології»⁵².

Можна також продовжити цей ланцюг міркувань щодо кожної історичної епохи й наукової тематики. Якщо відомий історик нарікав на такі проблеми у французьких університетах, то що ж можна сказати про ситуацію в українських вищій школі та наукових інституціях?

Я.Дашкевич та О.Купчинський у згаданій вище статті писали про розширення програм із відтинку допоміжних історичних дисциплін у Київському і Дніпропетровському університетах, про відкриття спеціалізованої кафедри у Львові. І можна стверджувати, що саме ці виші готують, хоча б у загальному, студентів із відповідної спеціалізації. Порівнюючи предмети, що викладаються в названих університетах, бачимо різниці у пріоритетах. Найбільш пристойно виглядає львівська

⁵² Ле Гофф Ж. Середньовічна уява: Есеї. – С.5.

кафедра, особливість підготовки тут полягає у збереженій класичності студій, адже студент повинен освоїти латину, середньовічні та ранньомодерні документи, палеографію. Мабуть саме цим пояснюється факт появи в наукових збірниках, часописах із допоміжних історичних дисциплін нових прізвищ дослідників саме зі львівського наукового осередку. Без сумніву, вони є надією та перспективою в розвитку допоміжних історичних наук в Україні. А функціонування у Львові кількох спеціалізованих семінарів («*Verbum et scriptum*» при відділі рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф.Максименка наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І.Франка, керівник М.Льків-Свидницький; при Центральному державному історичному архіві України в м. Львові; при секції Комісії спеціальних допоміжних історичних дисциплін Наукового товариства ім. Шевченка) слугує доброю науковою школою та відповідним, таким необхідним, фаховим середовищем.

Оглядаючи предмети, які викладають у Київському національному університеті ім. Т.Шевченка, бачимо, що класичний канон із дипломатики, хронології, палеографії тут фактично відсутній. Так, на сайті кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки можна знайти цікавий документ – «Робочу програму навчальної дисципліни: палеографія та дипломатика» бакалаврського рівня. У ній зазначено, приміром, амбітне завдання вивчати зовнішні ознаки пам'яток писемності України у часи Великого князівства Литовського й Речі Посполитої XIV–XVII ст. Однак у списку рекомендованої літератури наявні лише українсько- та російськомовні позиції, які стосуються кирилических документів. Постає питання: як студент має опанувати також поширене в ті часи на українських землях польське й латинське письмо? Не знайшлося місця у списку рекомендованої літератури одному з фундаментальних видань в українській історіографії з дипломатики⁵³. Із таким підходом складно буде сподіватися на добротного фахівця з середньовічної палеографії чи дипломатики. З огляду на наукові публікації співробітників кафедри, акцент робиться переважно на архівістику XIX–XX ст.

Виходячи з тих проблем, про які ще 1996 р. писали Я.Дашкевич і О.Купчинський у частині підготовки дослідників із ряду допоміжних історичних дисциплін, за невеликими винятками «віз і нині там». Фактично немає спеціалістів із хронології, метрології, філігранології та папірології. Хтось повинен почати готувати цих фахівців. Чого бракує, аби щось подібне зробити? Чи це свідоме небажання бачити проблему? Можливо, адже якщо визнати факт її наявності, слід робити кроки щодо її вирішення. Але, об'єктивно дивлячись на організаційні, кадрові можливості, навряд чи це підйомне завдання для академічних та університетських осередків. Як зацікавити студента, аби він зважився зайнятися вивченням проблеми, фахівців з якої в нашій країні обмаль? Але, з іншого боку, якщо вдавати, що ніякої проблеми немає, слід задати питання: чи може історична наука повноцінно розвиватися без досліджень на відтинку історичної хронології, метрології, дипломатики тощо? Видається, що без консолідованих зусиль, без координації між науковими інституціями, без віднайдення відповідних ресурсів кардинально вплинути на ситуацію не вдасться. Тому це наша спільна зона відповідальності. Немає іншої можливості, як шляхом наукових семінарів, стажувань в європейських наукових інституціях готувати відповідних спеціалістів.

Повертаючись до предметів, які викладаються на кафедрах українських університетів за профілем допоміжних історичних дисциплін, складається враження радше їх описовості, аніж присутності. Помітно, що більшість таких осередків (окрім львівського) акцентують свою увагу на вивченні матеріалів XIX–XX ст. У них, повторюю,

⁵³ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст.: Дослідження. Тексти. – Л., 2004.

відсутні повноцінні курси з дипломатики, палеографії, хронології, метрології, ряду інших дисциплін. Натомість присутнє досить популярне за останні роки документознавство, тобто вивчення документів позаминулого й минулого століть. Ці факти свідчать про брак уваги університетів до фундаментальних дисциплін і наукових проблем, які складають осердя історичного дослідження. Варто пам'ятати, що допоміжні історичні дисципліни розвинулися насамперед на основі середньовічного та ранньомодерного матеріалу. Тільки з вивченням документа в довгому триванні, принаймні від середньовіччя, можна зрозуміти його характер у новітні часи. Без ґрунтовних курсів із названих вище дисциплін годі оволодіти навичками джерельної експертизи. Для прикладу наведу перелік предметів, які викладалися у Віденському Інституті австрійських історичних студій у 1887–1889 рр.: палеографія та практичні заняття з неї, джерелознавство й набуття досвіду читання джерел, історія мистецтва, хронологія, дипломатика, геральдика, сфрагістика, архівістика, бібліотекознавство⁵⁴. Сьогодні до цих предметів додається методологія досліджень, знання історичного контексту⁵⁵. У Школі хартій упродовж трирічного курсу викладалися палеографія, романські мови, бібліографія та розташування архівів і бібліотек, дипломатика, політичні, адміністративні установи й судівництво, цивільне та канонічне право середньовіччя, середньовічна археологія, критичне вивчення джерелознавства⁵⁶.

Складно не погодитися зі словами Ж. Ле Гофа, які цілком придатні до характеристики системи підготовки на наших гуманітарних факультетах: «Уже час знести університетські бар'єри між “чистою” історією (насправді заневищеною), історією літератури (і мови – чи, радше, мов), історією мистецтва (і образів). Не забути б також прилучити до загальної історії, усвідомлюючи їхню специфіку, історію права, історію науки і техніки»⁵⁷. Ще можна додати: і філософію, і теологію, і соціологію, і психологію, і антропологію. Взірцем таких інтердисциплінарних студій слугує витвір середньовічних університетів у формі «вільних мистецтв» («*artes liberales*»)⁵⁸. Яскравим сучасним прикладом такої форми навчання є, приміром, відділення *artes liberales* Варшавського університету.

(Закінчення див. у наступному числі)

REFERENCES

1. Hlaváček, I. (1988). Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích (Se zvláštním zřetelom ke stolici oboru na filozofické fakultě Univerzity Karlovy). *200 let pomocných věd historických a Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze*. Praha. [in Czech].
2. Ilkiv-Svydnytskyi, M. (2015). Gottfried Ullrich i yoho studii z dopomizhnykh istorichnykh nauk u Lvivskomu universyteti. *Zapysky NTSh: Komisia spetsialnykh (dopomizhnykh) istorichnykh dystsyplyn, CCLXVIII*. Lviv. [in Ukrainian].
3. Jasiński, T. (2011). Nauki pomocnicze historii czy źródłoznawstwo – terminologia czy metody badawcze. *Od genealogii do historii społecznej*. Warszawa. [in Polish].
4. Kis, Ya. (1963). Do istorii rozvytku dopomizhnykh istorichnykh dystsyplyn u Lvivskomu universyteti. *Naukovo-informatsiynyi buleten Arkhivnobo upravlinnia URSR*, 37–40. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Koch, W. (2005). Die Historischen Hilfswissenschaften als Basis historischer Forschung in der Entwicklung der Geschichtswissenschaft. *Geschichte “in die Hand genommen”*. München. [in German].

⁵⁴ Piech Z. Stanisław Krzyżanowski – badacz «rzeczy dyplomatycznej w Polsce» czy organizator nauki? // Katedra historii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim: Odniesienia, interpretacja, pamięć / Pod red. K.K.Daszyka, T.Kargola. – Kraków, 2019. – S.152. Див. також: *Lhotsky A. Geschichte des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1854–1954 // Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. – Ergänzungsband XVII. – Graz; Köln, 1954.*

⁵⁵ Докл. див.: [Електронний ресурс]: https://geschichtsforschung.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_geschichtsforschung/studienplaene/MA_HHAW_Version_2019_14.06.2019.pdf

⁵⁶ *Трусевич Я.* Западная и русская дипломатика и сфрагистика Древнего Востока. – Санкт-Петербург, 1907. – С.24–25.

⁵⁷ *Ле Гофф Ж.* Средньовічна уява: Есеї. – С.19.

⁵⁸ Про концепцію університетської освіти у цьому контексті див. докл.: *Ясперс К.* Ідея університету // Ідея університету: Антологія / Відп. ред. М.Зубрицька. – Л., 2002. – С.143–146.

6. Kotliar, M. (1974). Dopomizhni istorichni dystsypliny na suchasnomu etapi rozvytku istorichnoi nauky. *Ukrainskyi istorichnyi zurnal*, 2, 82–84. [in Ukrainian].
7. Krypiakevych, I. (1961). Dopomizhni dystsypliny istorii v naukovi roboti arkhiviv. *Naukovo-informatsiinyi buleten Arkhivnobo upravlinnia URSR*, 7–10. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Kölzer, T. (2008). Die Historischen Hilfswissenschaften – gestern und heute. *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, 54, 207. Wien; Köln; Weimar. [in German].
9. Kürbis, B. (2007). Nauki pomocnicze historii w wykladzie uniwersyteckim. *Cztery eseje o źródłoznawstwie*. Poznań. [in Polish].
10. Piech, Z. (2019). Stanisław Krzyżanowski – badacz “rzeczy dyplomatycznej w Polsce” czy organizator nauki? *Katedra historii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim: Odniesienia, interpretacja*. Kraków. [in Polish].
11. Prokopowych, V. (1954). Pechat malorosyiskaya: Sfrahistychni etudy. *Zapysky NTSb: Pratsi istoriko-filosofichnoi sektiis, CLXIII*, 21–45. Paryzh. [in Ukrainian].
12. Rohr, Ch. (2015). *Historische Hilfswissenschaften: Eine Einführung*. Wien. [in German].
13. Shevchenko, F. (2004). Dopomizhni istorichni dystsypliny: Pro stvorennia “Vstupu do istorichnoi nauky”. “Istynu ustanovliuie sud istorii”: *Zbirnyk na poshanu F.P.Shevchenka*. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Szymański, J. (1995). Sto lat przemian metodologicznych nauk pomocniczych historii w Polsce: Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. *Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 r.: Profesorowi Zbigniewowi Pierzanowskiemu przypisane*. Kraków. [in Polish].
15. Szymański, J. (2001). *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa. [in Polish].

Vitalii PERKUN

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Research Fellow,

Department of Special Branches of Historical Science
and Electronic Information Resources,

Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), orantus@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1363-4427>

Auxiliary Historical Disciplines: Results and Perspectives of Studies

Abstract. The purpose of the article is to update such issues as genesis of this scientific area in European science of the 18th century, the conceptual apparatus of auxiliary historical disciplines, an attempt to emphasize the need for simultaneous development of this area of research with European traditions in terms of methodology, conceptual nomenclature, interdisciplinary, condition of the auxiliary historical disciplines in the system of teaching at historical faculties and trajectory of their study in Ukrainian historiography. **The research methodology** is based on the comparative approach in understanding the role and place of auxiliary historical disciplines using the research results of such humanities and areas as cultural anthropology, history of ideas, sociology and emphasis on the interdisciplinary approach in the solution of the research problems. **The scientific novelty** lies in the synthetic review of the development of auxiliary historical disciplines in Ukraine with the analysis of their current state of research with a projection on the European experience in the study of this area. **The conclusions** that emerge from the presented material show the systematic steps and tasks that should be carried out to bring the auxiliary historical disciplines to a qualitatively new level. First of all, we mean systematic changes in the training of specialists at historical faculties in institutes and universities. The priority should be the study of classical and European languages, paleography, diplomacy that will allow understanding the written document, having the ability to decipher the cultural codes of different historical periods. The next step should be a bolder openness to various methodological proposals in understanding of what historical science is, what effect scientific research should have, a way out of the vicious circle of positivism. It is extremely important to follow the current foreign scientific literature, contact with foreign colleagues not only to understand the trends on modern science but also to take an active part in it. This is how it will be possible to systematically change Ukrainian historical science and its foundation which are auxiliary historical disciplines.

Keywords: auxiliary historical disciplines, methodology, interdisciplinary, scientific institutions, scientific seminars, international cooperation.